

התקציבים המיועדים לאוכלוסייה הערבית מתקציב המדינה לשנת 2017-2018

מסמך זה חובר ע"י:

ג'עפר פרח

אמיר טועמה

פרסום זה נעשה בשיתוף פעולה עם:

התכנים במסמך זה מייצגים את עמדת מרכז מוסאוא, ואין לשייך אותם לקרנות או
לארגונים התומכים בפרויקט.
הדעות המובעות בפרסום זה אינן משקפות בהכרח את דעותיה של קרן פרידריך
אברט.
שימוש מסחרי בפרסומים של קרן פרידריך אברט ללא אישור בכתב של הקרן אסור
בהחלט.

תוכן עניינים

4.....	ממצאים עיקריים :
7.....	תקציב המדינה לשנים 2017-2018
10.....	החלטת ממשלה מס' 922
12.....	משרד החינוך והמועצה להשכלה גבוהה
16.....	משרד הכלכלה והתעשייה ויחידות התעסוקה במשרד העבודה והרווחה
19.....	משרד הרווחה והשירותים החברתיים
23.....	משרד הבינוי והשיכון
26.....	משרד הפנים והרשויות המקומיות
29.....	משרדי המדע הטכנולוגיה והחלל, התרבות והספורט
31.....	משרד התחבורה והבטיחות בדרכים
33.....	משרד הבריאות
35.....	משרד החקלאות ופיתוח הכפר
36.....	משרד המשפטים
37.....	המשרד לשוויון חברתי והרשות לפיתוח כלכלי של מגזר המיעוטים
39.....	המשרד לפיתוח הפריפריה, הנגב והגליל
40.....	המשרד לביטחון פנים
41.....	משרד התיירות
42.....	משק המים
43.....	מקורות

ממצאים עיקריים:

מנהיגות הציבור הערבי, ביוזמת מרכז מוסאוא והוועד הארצי לראשי הרשויות המקומיות הערביות וחברי הכנסת שנבחרו על ידי הציבור הערבי, הציגו בפני משרד האוצר לפני כשנתיים תוכנית עבודה שדרשה הקצאת 6.4 מיליארד ₪ מדי שנה ליישובים הערבים. הממשלה דחתה את ההצעה ואישרה תכנית רב שנתית בסכום כולל שנע בין 9.7-15 מיליארד ₪, לחמש שנים, כלומד בין 3-1.8 מיליארד ₪ בשנה. פירוט של הצעת תקציב המדינה לשנים 2017-2018 ביחס לדרישות האוכלוסייה הערבית לפי תכנית העבודה נמצא בסוף מסמך זה.

בדיקת יישום החלטת הממשלה 922 מעלה כי הסכום המתוקצב ליישובים הערבים קרוב יותר ל-9.5 מיליארד ₪ ולא יעמוד על 15 מיליארד ₪. תקציב זה לא יסגור את הפערים בתשתיות בין היישובים הערבים ליהודים ולא יביא לשילוב אמיתי של הציבור הערבי בצמיחה הכלכלית חברתית.

משרד החינוך מסרב להתחייב לבצע את החלטת הממשלה, ומשרד האוצר לא העניק את התוספת הכספית השנתית הדרושה ליישום ההחלטה. משרד החינוך ממשיך להפלות את הילדים הערבים, והתוצאה לא מאחרת לבוא במבחנים הארציים והבינלאומיים.

שאר משרדי הממשלה שנכללו בהחלטה 922 מדווחים על ביצוע החלטת הממשלה, ועל אתגרים רציניים בשינוי מנגנוני התקצוב.

משרד השיכון הוא המשרד השני בגודל התקציב שהיה אמור להגיע ליישובים הערבים בהתאם להחלטה 922 - כמעט 1.4 מיליארד ₪. המשרד הכין טבלאות וחתם הסכמים עם כמעט כל הרשויות המקומיות הערביות. הפער בין הצרכים לתקצוב בתחום הדיור נותר גדול ומביא לכשל שוק ולבנייה ללא היתר. יש לפעול להגדלת התקציב ובמקביל להסיר חסמי ביצוע שקשורים להתאמת תוכניות לבעלות על הקרקעות, תכנון והקצאת קרקע מדינה.

משרד הפנים: הוא המשרד של הרשויות המקומיות. שני תקציבים מרכזיים עומדים לרשותו. מענקי איזון ומענקי פיתוח. בהסכם זמני ניתנו בשנת 2015 וב-2016 תוספות חד פעמיות שנעו בין 150 ל-200 מיליון ₪. בשנת 2017 קיבל המשרד תוספת של כ-400 מיליון מהם יועבר החלק היחסי לרשויות הערביות. הסדר זה אינו מפצה על האפליה שקיימת בנוסחת חלוקת תקציב מענקי איזון.

התקציב המיועד למענקי איזון לארבע השנים הבאות אוגם במטרה לאפשר התחייבות רב שנתית לפרויקטים אסטרטגיים. ניתן לקבוע שבסוף 2017 כמעט ואין פרויקטים שהחלו להיבנות בשטח. המשרד בשיאו של תהליך בחירת הפרויקטים שהוגשו על ידי הרשויות.

משרד התחבורה: בתחום חיבור יישובים לתחבורה ציבורית חל שיפור, אך קשה לאמוד את הסכומים המדויקים שמושקעים והאם הם בהתאם להחלטת הממשלה. גם בתחום כבישים פנימיים קיימת האטה בביצוע שנובעת מחסמים תכנוניים.

משרד התעשייה: החלטת הממשלה כללה תקציבים משנים קודמות לשדרוג אזורי תעשייה, אך למעשה אינה מייעדת סכומים חדשים למטרה זו. אומדנים שערך מרכז מוסאוא, ואושרו על ידי משרד הכלכלה והרשות לפיתוח כלכלי מצביעים על מחסור של כמיליארד ₪ לפיתוח אזורי תעשייה שיאפשרו שדרוג רמת התעשייה והתעסוקה ביישובים הערבים. שדרוג זה יביא להכנסות עצמיות לרשויות המקומיות ויסייע לשיפור התעסוקה ורמת ההכנסה לנפש. הסחבת שנוקט בה משרד האוצר מונעת מסיבות פוליטיות, מונעת או מעכבת שדרוג אזורי התעשייה ביישובים הערבים ומעניקה עדיפות ליישובים יהודים סמוכים כמו נצרת עלית וכרמיאל.

מינהל התכנון: מינהל התכנון פועל במספר מישורים: 1. תקצוב להכנת תוכניות אב כמעט לכל היישובים הערבים, 2. תקצוב להכנת תוכניות מפורטות, 3. קידום תוכניות מפורטות במתחמים מועדפים. בעקבות אישור תיקון חוק תכנון ובנייה יש לתת לנושא התכנון המפורט עדיפות טרם ינקטו צעדים חריפים של הריסת בתים.

רשות מקרקעי ישראל: כמעט כל המכרזים לשכונות חדשות שפירסמה הרשות ביישובים הערבים נכשלו. קיימת מצוקה קשה בפעילות בינוי שכונות חדשות ביוזמת הרשות ביישובים הערבים.

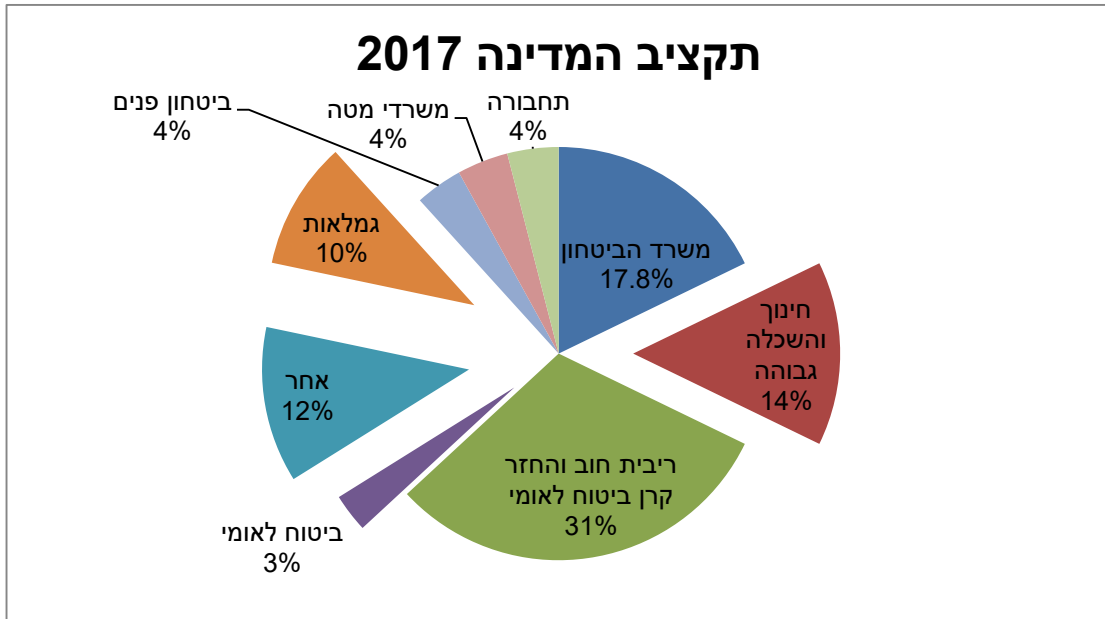
משרד החקלאות: כמעט ואינו מתקצב תוכניות ביישובים הערבים. המשרד שולט בתקציב הרשות לפיתוח הבדואים בנגב.

משרד התרבות: בעקבות עתירת מרכז מוסאוא נגד המשרד עלה תקציב התקנה לתרבות ערבית מ-11 מיליון ל-29 מיליון ₪. הרשויות הערביות החלו לקבל תקציב מתקנה נוספת בשם סליע. עם זאת התקציב לתרבות הערבית לא יעלה על 3% מסך תקציב משרד התרבות.

שינוי מנגנוני התקצוב והפסקת האפליה המערכתית במנגנוני חלוקת התקציבים הינה גולת הכותרת של החלטה 922. משרד החינוך הוא הראשון

שמסרב לבצע זאת, אליו מצטרפים משרדי הבריאות, הרווחה, החקלאות, התיירות והתרבות.

תקציב המדינה לשנים 2017-2018

*תקציב מקורי ברוטו, ללא החזרי קרן.

*סביר להניח שהתבנית "אחר" מכילה סכומים חברתיים וסכומי החזרי קרן.

התקציב מכיל תוספות מסוימות למשרדים החברתיים, אך אינו עורך שינויים מהותיים לסגירת פערים בשירותי משרדי הממשלה לאזרחים הערבים. התכנית הכלכלית מצהירה שהיא מגדילה את התקציבים החברתיים במסגרת משרד החינוך, משרד הבריאות, משרד הרווחה, משרד המדע ומשרד התרבות והספורט כך שההוצאה החברתית אמורה לגדול בכ-27.7 מיליארד ₪ עד שנת 2019. התקציב בשנת 2017 צפוי לעמוד על סכום של 446,817,453,000 ₪ ובשנת 2018 צפוי לעמוד על סכום של 460,012,622,000 ₪. לפי הממשלה, התקציב נותן מענה לשלושה אתגרים מרכזיים: הפחתת יוקר המחיה, צמצום פערים והגדלת הצמיחה והפריון.

תקציב המדינה והחלטות הממשלה

תקציב המדינה לשנים 2017-2018 אושרה בישיבת הממשלה ביום 11.8.2016, ובכנסת ביום 22.12.2016. בנוסף התקבלו מספר החלטות ממשלה העוסקות באוכלוסייה הערבית, כגון החלטה מס' 1838 (רכבת קלה מחיפה לנצרת), החלטה מס' 1841 (קרן לצמצום פערים ברשויות המקומיות), החלטה מס' 1844 (צמצום פערים בחינוך), החלטה מס' 1849 (גיבוש תוכנית לפיתוח הצפון), והחלטה מס' 1877 (תוכנית לפיתוח חברתי וכלכלי לחברה הבדואית).

עם זאת, גם החלטות אלו אינן מספקות את הצרכים של החברה הערבית לפי שיעורה היחסי באוכלוסייה, גם אם הן נוספו להחלטה 922. הבעיה העיקרית היא שמנגנוני התקצוב נותרו מפלים ברוב התחומים ובעיכוב בהעברת התקציבים במסגרת לוח הזמנים שנקבע מההתחלה, ומפה ממשיכה האפליה נגד החברה הערבית.

תקציב השירותים החברתיים לפי התרשים עומד כרגע על 34% מתקציב המדינה. 18% מתקציב המדינה מוקצה לבטחון ובטחון פנים. 19% מהתקציב מיועד להחזר הלוואות שהמדינה גייסה, הריבית שנגבית על סכום זה קשורה לדרגת הסיכון שקובעים גופים בינלאומיים; ארגונים כמו ה-OECD דורשים שינוי מנגנוני אפליה נגד הציבור הערבי.

משרד החינוך יקבל תוספת תקציב לבניית 17,000 כיתות לימוד, לא ברור כמה מהן בישובים הערבים כאשר המחסור שם מגיע לכ-7,000 כיתות. התקציב לקצבאות זקנה יגדל ב-350 מיליון ש"ח, תקציב משרד הרווחה יגדל ב-1.3 מיליארד ש"ח, תקציב משרד התיירות יגדל ב-400-500 מיליון ש"ח, תקציב המשרד לשוויון חברתי המכיל בתוכו את הרשות לפיתוח כלכלי של המגזר הערבי יגדל ל-750 מיליון ש"ח, במשרד הפנים מענקי האיזון יגיעו ל-3.1 מיליארד ש"ח (כ-1 מיליארד ש"ח לרשויות הערביות ב-2016), תוקם קרן לצמצום פערים בין הרשויות המקומיות בסך 500 מיליון ש"ח וסכום של 200 מיליון ש"ח יוקדש לפיתוח ברשויות המקומיות וקידום פרויקטים. יש לוודא שההחלטות יתקצבו בפועל.

התעלמות מעוני, כפרים לא מוכרים, בריאות, חקלאות ותיירות:

יש לציין שהחלטה מס' 922 לא מתייחסת לצרכים של החברה הערבית בתחום הרווחה והמלחמה בעוני. כידוע, יותר מ-53.3% מהמשפחות הערביות נמצאות מתחת לקו העוני לעומת 13.1% מהמשפחות היהודיות. העוני אכן משקף את המצב העגום של מערכת הרווחה והבריאות בחברה הערבית. למרות הצורך בצמצום הפערים בבריאות בין החברה היהודית והערבית, נושא זה לא זכה להתייחסות בהחלטת הממשלה מס' 922.

תחום נוסף אשר לא נמצא בהחלטה 922 הוא תחום החקלאות בישובים הערבים: מתוך תקציב משרד החקלאות ופיתוח הכפר בשנת 2017 שנאמד בכ-1.93 מיליארד ש"ח, אין סכומים המיועדים לחברה הערבית מתוקף החלטה 922.

הנשים הערביות הן הנפגעות העיקריות, כתוצאה מהפערים בהשקעות ברוב תחומי החיים. שיעור השתתפות הנשים הערביות בשוק העבודה עומד על 33.7% מול

83.5% במגזר היהודי, ורבות מהן עובדות במשרה חלקית בלבד. אבטלת נשים ושיעורי תחלואה גבוהים יותר בקרב הנשים הערביות מחייבים את הממשלה לגבש תכנית לאומית מתוקצבת לסיוע לנשים ערביות בכל תחומי החיים. הרשות למעמד האישה מפקירה נושא זה ואינה פועלת לקדם צרכים ייחודיים של נשים ערביות.

החלטת ממשלה מס' 922

צעדים למטרת "צמצום הפערים" כוללים את החלטת הממשלה מס' 922 מיום 30.12.2015 תחת הכותרת "פעילות הממשלה לפיתוח כלכלי באוכלוסיית המיעוטים בשנים 2016-2020", שתוקצה בפועל בכ-9.7 מיליארד ₪ במשך 5 שנים.

חלק קטן מאוד מהתקציבים הועברו לביצוע בשנת 2016, ולגבי החלק הגדול, קיים קושי לאתר את התקנות התקציביות הרלוונטיות. משרדי הממשלה השונים מספקים מידע חלקי לגבי סטטוס יישום התוכנית, ואינם פועלים לתמרץ את העברת התקציבים לגורמים הרלוונטיים, לרבות הרשויות המקומיות הערביות, וגם אינם עוזרים בהתגברות על החסמים השונים. וזאת למרות שכבר עברו כמעט שנתיים מאז יצאה התוכנית לפועל.

מאז דצמבר 2016, וביוזמת מרכז מוסאוא, נערכו בוועדת השקיפות והצדק החברתי של הכנסת שני דיונים אשר במסגרתם היו אמורים לעקוב אחרי יישום החלטת הממשלה 922 בהשתתפות משרדי הממשלה האמונים על יישום ההחלטה. הדיונים בוועדה הראו את האופן המפלה בו משרדי הממשלה אינם מעבירים את התקציבים לפי לוח הזמנים, ואם הם מעבירים, אז רק חלק קטן. הוועדה גילתה שקיים קושי רב בהבנת אופן העברת התקציבים כי נציגי משרדי הממשלה אינם מראים את התמונה המלאה. עד עתה לא הועבר לוועדה מידע מאף משרד ממשלתי על אופן העברת התקציבים למרות דרישותיה המפורשות. אופן העברת התקציבים לאוכלוסייה הערבית בשנים 2017-2018 חייב להשתנות ולהתאים את עצמו ללוח הזמנים של החלטת הממשלה.

מי שבוחן את הסכום הכולל בהחלטת הממשלה מס' 922 ומנסה להבין את הפער בין 9.7 מיליארד ל-15 מיליארד ₪, יתהה בוודאי כיצד ממשלה מקבלת החלטה שעלותה לא מדויקת וברורה. בדיקה מעמיקה העלתה שמשרד החינוך מסרב לבצע את החלטת הממשלה בנושא שינוי שיטת תקצוב התלמידים הערבים. תלמיד יהודי מקבל בכל סוגי בתי הספר סכומים גבוהים יותר מתלמיד ערבי. משרד החינוך שאמור היה, כחלק מהחלטת הממשלה, להסיט תקציבים באופן דיפרנציאלי, מסרב לעשות זאת. הסכום השנתי עומד על כ-1.4 מיליארד ₪, ומכאן נובע הפער. משרד האוצר והממשלה חייבים לטפל באפליה המערכתית של משרד החינוך נגד התלמיד הערבי.

החלטה 922 התקבלה ביום 30.12.2015, לאחר אישור תקציב המדינה לשנים 2015 - 2016, ולכן רוב תקציבי ההחלטה שיועדו לשנת 2016 נתקעו בוועדת הכספים של

הכנסת. עד עתה, טרם הועברו כל התקנות התקציביות ליישום החלטה 922 בשנת 2016 ולקראת סוף שנת 2017 עדיין לא הועברו הרשאות בתחומים שונים. משרדי הממשלה מודיעים מעל לכל במה כי הם יעבירו כספים שלא נוצלו בשנת 2016 לשנים הבאות. כמוכן שאי העברת תקציב מעמיקה את הפער. שיטה זו של סחבת ביישום החלטות ממשלה ליישובים הערבים מוכרת מאז שנת 2000 ומהווה אפליה מתמשכת של החברה הערבית (ראה פרק על יישום תקציב 2016). יש לוודא שהממשלה תציג את תקצוב החלטות הממשלה ליישובים הערבים בסעיפי תקציב ברורים ותדווח מדי רבעון לכנסת על היישום.

המציאות היומיומית של האזרח הערבי בישראל הינה מציאות של אפליה וקיפוח, מציאות של פערים הולכים ומתרחבים. לא חל כל שינוי במדיניות האפליה של רשויות המדינה השונות כלפי האזרחים הערבים של המדינה, ברוב תחומי החיים, והאזרח הערבי ממשיך להיות מופלה לרעה בשל היותו ערבי. מעט מאוד, אם בכלל, נעשה למען השגת שוויון לאזרח הערבי והסרת כתם הקיפוח, ועוד פחות נעשה בנושא סגירת הפערים.

נושא סגירת הפערים, עודנו חלום רחוק מהגשמה! נציין שעל חובת המדינה לנהוג שוויון באזרחיה הערבים נאמרו דברים מפורשים לא פעם בעבר על ידי בית המשפט העליון, אולם למרבה הצער דברים אלה נפלו עד כה על אוזניים ערלות, וממשלות ישראל לדורותיהן המשיכו כמנהגן לנהוג.

הצעדים שננקטו עד כה למטרת "צמצום הפערים" לא מספקים את הצרכים החיוניים של החברה הערבית במדינה אשר מהווה 20.8% מאוכלוסיית מדינת ישראל.

אפליית הציבור הערבי לרעה במשך כל שנות קיומה של מדינת ישראל, יצרה פערים גדולים המחייבים גילוי יחס מיוחד לאוכלוסייה הערבית, שיבוא לידי ביטוי בהקצאת משאבים ריאליים המתאימים לגודל האוכלוסייה ולמצב הסוציו-אקונומי העגום שרוב היישובים הערבים נמצאים בו.

השאיפה לשוויון מוחלט וסגירת פערים הינה שאיפה לגיטימית של האזרחים הערבים מתוקף אזרחותם במדינה, ומימוש השאיפה הזו הלכה למעשה מחייב נקיטת מדיניות של אפליה מתקנת.

משרד החינוך והמועצה להשכלה גבוהה

2018	2017	
56,174,410,000	53,805,091,000	תקציב משרד החינוך
617,880,000	765,624,000	תקציב הפיתוח של משרד החינוך
10,766,039,000	10,551,017,000	תקציב ההשכלה הגבוהה
67,558,329,000	65,121,732,000	סה"כ תקציב של החינוך וההשכלה הגבוהה

שעות דיפרנציאליות:

המשרד מעכב את ביצוע הקצאת השעות הדיפרנציאליות. לפי החלטת ממשלה 922, משרד החינוך אמור לבצע הקצאה בסך של כ-5.8 מיליארד ₪ במשך חמש שנים, במילים אחרות: 1.16 מיליארד ₪ בשנת הכספים 2017. בעקבות סירובו של משרד החינוך לבצע את ההקצאה הנדרשת, הפער הניכר בתקצוב שעות הלימוד בין תלמידים יהודים לערבים לא ייסגר ואף יגדל.

המלצות צוות שהוקם על ידי משרד ראש הממשלה ומשרד האוצר, דו"ח TASC, שעל בסיסו גובשה החלטת הממשלה בתחום החינוך לא מיושמות במלואן. שר החינוך נפתלי בנט סירב לבצע את הנדרש ממשרדו בתחום תקצוב דיפרנציאלי של מערכת החינוך הערבית. היעד שנקבע בדו"ח לפיו יש להעלות את שיעורי הבגרות האיכותית בקרב התלמידים הערבים ל-41% עד שנת 2025, לעומת 46% כיום, לא יושג ללא ביצוע החלטת הממשלה. תחזית זו עגומה במיוחד לאור הפער הקיים אל מול האוכלוסייה היהודית ש-71% מקרב תלמידיה משיגים כבר היום תעודת בגרות איכותית.

משרד החינוך אכן מודע לפערים הקיימים בין תקציב השעות שמקבלים תלמידים יהודים לבין התקציב שמקבלים תלמידים ערבים, אך למרות זאת, המשרד אינו מיישם שיטת תקצוב דיפרנציאלי שמבוססת על מדדי טיפוח הוגנים. גם בתקציב הדו-שנתי לשנים 2017-2018 אין תקצוב דיפרנציאלי.

לפי ממצאי מבחני פיזה (PISA) משנת 2015, מדינת ישראל מפגרת אחרי כל מדינות ה-OECD בתחום החינוך. ישראל בעצם דורגה ברבע התחתון של המדינות עקב המדיניות המפלה בחינוך כלפי התלמידים הערבים והפערים שממשיכים לגדול משנה לשנה. דו"ח של הרשות הארצית למדידה והערכה בחינוך מראה ש-45% מהתלמידים הערבים קיבלו ציונים נמוכים לפי מדדי פיזה לעומת 12% מהתלמידים היהודים.

בתחילת דצמבר 2016, התפרסמה ידיעה לפיה במסגרת התקציב לשנים 2017-2018 משרד החינוך בראשות השר בנט יממן לימודי יהדות בחו"ל בסך 136 מיליון ₪. נמסר כי זו תהיה הפעם הראשונה בה משרד החינוך יממן תכניות לימודיות בבתי

ספר מחוץ למדינה. באותו זמן כאשר ההשקעה בחינוך במגזר הערבי נמצאת בשפל במדינה, משרד החינוך בעצם גזר על התלמיד הערבי ללמוד בתנאים פחותים על מנת לממן פעילות לתלמידים יהודים בחו"ל. זוהי דוגמה לאפליה הבוטה כלפי הציבור הערבי.

בינוי כיתות לימוד:

המחסור בכיתות לימוד ביישובים הערבים עולה על 7,000 כיתות. רק באוגוסט 2016 החליטה הממשלה לגבש תכנית רב שנתית לבינוי 17,000 כיתות בחמש השנים הבאות. לפי הצעת תקציב משרד הבינוי והשיכון, תוקם ועדה מיוחדת המורכבת מנציגים ממשרדי האוצר והחינוך אשר תגבש קריטריונים להקצאת כיתות לימוד. בינתיים לא ברור כמה מהכיתות ייבנו ביישובים הערבים אך בכל זאת יישום החלטה זו תלוי בהסרת חסמי תכנון מהם סובלים היישובים הערבים מול רשויות התכנון ורשות מקרקעי ישראל.

לפי תקציב שנת 2017, התקציב המופנה לבניית כיתות לימוד ביישובים הערביים והדרוזיים מגיע לסכום של כ-280 מיליון ₪, ובשנת 2018 התקציב מגיע לסכום של כ-266 מיליון ₪ (תקנות מס' 021012/021013).

שיפור איכות ההוראה:

לפי החלטת ממשלה מס' 922, התקציב המיועד למטרה זו עומד על 65 מיליון ₪ בשנה. סכום זה אינו מספיק ולפי מדיניות המשרד אף מתוכננת פגיעה במכללות להכשרת מורים.

מגמות רבות הקיימות במערכת החינוך הישראלית אינן קיימות במערכת החינוך הערבית לרבות בתחומי אומנות, טכנולוגיה, ניהול, כלכלה, חינוך גופני. מספר מגמות הנמצאות בתוכנית הלימודים מופעלות אף ללא ספרי הוראה כמו מגמות התקשורת והביוטכנולוגיה. לא ברור האם משרד החינוך מתכוון להקצות את התקציב בשנים 2017-2018 ולפי איזה סעיפים בתקציב. תקציב "הכשרה וקידום מקצועי של עובדי הוראה" נמצא תחת תקנה מס' 4701 ומלווה בסכום של 1.5 מליארד ₪.

חינוך בלתי פורמאלי:

עד היום הופלה החינוך הלא פורמאלי ותנועות הנוער ביישובים הערבים. אחד השינויים החשובים בהחלטה 922 היה הקצאת 130 מיליון ₪ שאמורה הייתה להתבצע כבר בתחילת 2016. התקציב נשאר תקוע בדיונים בין נציגי משרד החינוך והרשויות הערביות עד סוף שנת 2016, כאשר העבירה ועדת הכספים סכום של 68 מיליון ₪ בלבד למטרה זו.

רק באמצע 2017 החל המשרד להשתמש בתקציב 2016 להפעלת תוכניות בקהל היעד. בדיקה של חלוקת התקציבים העלתה שחלק מהכספים חולקו לגופים מקורבים ללא קריטריונים ברורים.

לקראת סוף 2017 ובאופן תמוה לחלוטין, התקציב בסכום של 130 מיליון ₪ בשנה לפי החלטה מס' 922 לא נמצא בבסיס התקציב לשנים 2017-2018. זאת לאחר

שבדיון ועדת השקיפות סביב החלטה 922 ביום 20.12.2016, נודע לוועדה מנציגי משרד החינוך שהתקציב בכלל לא הועבר למשרד. לחצים פוליטיים מופעלים במטרה להעביר חלק גדול מכספים אלה לגופי חינוך לא פורמאלי יהודיים, שפריסתם ביישובים הערבים מזערית. באוקטובר 2017 משרד החינוך עדיין לא סיים לנצל את תקציב החינוך הלא פורמאלי שמיועד לשנת 2016.!

מבדיקה של העברות תקציביות מתברר כי באוקטובר 2017 טרם הועברו הכספים המיועדים לשנת 2017 לתקנה הרלוונטית במשרד החינוך.

בדיון סביב החלטת ממשלה מס' 922 בוועדת השקיפות בתאריך 20.3.2017, נודע שמשרד החינוך העביר את האחריות לבניית תכניות אב מותאמות לחינוך הבלתי פורמלי מידי הרשויות המקומיות לגוינט עם תקציב בסך 4.5 מיליון ₪ (תקנה מס' 460429 תחת הכותרת "פעולות מינהל חברה ונוער"). מרכז מוסאוא מחה על ההחלטה הזו במכתב שנשלח למנכ"ל משרד החינוך החדש שמואל אבואב בטענה שהגוינט אינו מכיר את הצרכים של בני הנוער הערבים כמו שהרשויות המקומיות מכירות. בנוסף לכך, יש להכיר בצורך בלהעביר אחריות לגופים המורכבים ממומחים ערבים אשר יודעים להתמודד עם המורכבות של החברה הערבית, קשיי השפה והצרכים של בני הנוער.

המועצה להשכלה גבוהה:

האפליה במערכת החינוך, גרמה לשיעורים נמוכים של סטודנטים ערבים במוסדות הישראליים להשכלה גבוהה. בשנים האחרונות לומדים כ-13 אלף סטודנטים ערבים באוניברסיטאות בשטחים, בירדן ובח"ל. סטודנטים אלו לא נרשמו, לא נבחנו במבחן הפסיכומטרי והביאו להפסד בהכנסות של המוסדות להשכלה גבוהה במדינה.

בשנת 2016 הסתיימה תכנית רב-שנתית שתוקצבה בכ-306 מיליון ₪. בחודש ספטמבר המועצה להשכלה גבוהה אישרה תכנית רב-שנתית חדשה בסכום של 612.240 מיליון ₪ בשנים 2017-2022. כאשר מאוקטובר 2016 עד ספטמבר 2017 התקציב מגיע לסכום של 82.540 מיליון ₪, ומספטמבר 2017 עד ספטמבר 2018 התקציב מגיע לסכום של 90.540 מיליון ₪. לפי מסמך תקציב ההשכלה הגבוהה, קיים תקציב בסכום של 278 מיליון ₪ בשנת 2017 וסכום של 336.250 מיליון ₪ בשנת 2018 לשילוב אוכלוסיות. תקציב זה מחולק בין מספר אוכלוסיות במדינה כולל האוכלוסייה הערבית.

אחת המטרות לפי הצעת התקציב היא "הרחבת הנגישות להשכלה גבוהה בקרב בני מיעוטים" בעקבות מספר תכניות כגון הכוון אקדמי, הרחבת מרכזי "הישגים", מלגות ועוד. התכנית הרב-שנתית החדשה אמורה לטפל בבעיות כמו נשירת סטודנטים ערבים (13% מסך הסטודנטים ערבים) ותופעת הלימודים בחו"ל המקשה מבחינה כלכלית על ההורים והנובעת מקשיי ההסתגלות של סטודנטים ערבים מבחינת שפה ותרבות ומאי העמידה בתנאי הקבלה הנוקשים במוסדות להשכלה גבוהה בישראל. מרכז מוסאוא והעמותה להכוון לימודי שלחו לחברי ועדת ההיגוי לתכנית החדשה מסמך המסכם את הבעיות איתן מתמודדים סטודנטים ותלמידי תיכון ערבים באקדמיה, והציע מספר פתרונות אשר עשויים בסופו של דבר להיכלל בתכנית.

מוסד אקדמי ערבי מתוקצב :

בישראל פועלים 64 מוסדות אקדמיים, מתוכם 38 מתוקצבים. מאז החלה המועצה להשכלה גבוהה להרחיב את שערי ההשכלה הגבוהה הוקמו עשרות מוסדות להשכלה גבוהה מתוקצבים ולא מתוקצבים בפיקוח המועצה להשכלה גבוהה. כל המחקרים הצביעו על חשיבות הנגשת ההשכלה הגבוהה לצעירים הערבים, קול קורא להקמת מוסד אקדמי ביישוב ערבי פורסם בשנת 2015. עד לפרסום דוח זה, ולאחר ששוב נפתחה שנת הלימודים במוסדות להשכלה גבוהה, לא התקבלה החלטה בנושא.

באוקטובר 2017 פורסמה החלטה תמוהה של המועצה להשכלה גבוהה לפתוח סניף למכללת קרית אונו באחד היישובים הערבים – אותה מכללה שאך לפני מספר חודשים הפלטה סטודנטים ערבים בכך ששיבצה אותם, ואותם בלבד, בכיתות לימוד בבניין נפרד מחוץ לקמפוס המכללה שלא קיבל את האישור של המועצה להשכלה גבוהה - והסחבת בבחירת מפעילים למכללה מתוקצבת נמשכת. מרכז מוסאוא עתר בנושא נגד המועצה להשכלה גבוהה 8879/17.

משרד הכלכלה והתעשייה ויחידות התעסוקה במשרד העבודה והרווחה

2018	2017	
3,792,215,000	3,630,431,000	תקציב משרד הכלכלה
2,442,740,000	2,654,242,000	תקציב תמיכות בענפי המשק
178,419,000	163,913,000	תקציב פיתוח התעשייה
6,413,374,000	6,448,586,000	סה"כ התקציב של משרד הכלכלה

תקציב המשרד כולל פעולות שמקיים המשרד ותמיכות שהוא מעניק לענפי המשק השונים בתחום התעשייה והייצור. חלק קטן מהתקציב נועד לפיתוח התעשייה והוא בעיקר להקמה ופיתוח אזורי תעשייה. ללא תשתיות האזרחים הערבים לא נהנים מרוב תקציבי התמיכות בענפי המשק. בנוסף הרשויות המקומיות הערביות נפגעות כתוצאה מהכנסה נמוכה מארנונה על שטחי מסחר ותעשייה.

הכשרה מקצועית: משרד הכלכלה לא שינה את מנגנון התקצוב בהכשרה המקצועית. למרות חשיבותו של תחום זה להתאמת כוח העבודה הערבי לצרכי השוק, לרבות בתחום שילוב נשים ערביות וצעירים, לא מקיים האגף תהליך מעמיק של שינוי מנגנוני תקצוב והתאמתם. התחום גם לא ממומן במסגרת החלטת ממשלה מס' 922, כך שהחלטה מתעלמת מהצרכים של ההון האנושי הערבי. יש לגבש תכנית ייעודית שתטפל בהכשרות המקצועיות ביישובים הערבים, במיוחד בגלל אחוזי הנשירה הגבוהים, איכות תעודת הבגרות הנמוכה בקרב תלמידים ערבים ושילוב נמוך של אקדמאיות ערביות בשוק התעסוקה. נתוני הרכב כוח האדם הערבי ודוחות תאונות העבודה השנתיים מצביעים על חשיבות הכשרת כוח האדם הערבי שמחזיק חלק גדול מתחום התשתיות במדינה.

קיים סעיף של הכשרה מקצועית לחברה הערבית הן בתקציב שנת 2017 והן בתקציב שנת 2018, אך לא מפורט סכום התקציב הנמצא בסעיף (תקנה מס' 420125). דבר זה מקשה על המעקב אחרי יישום החלטת הממשלה.

פיתוח אזורי תעשייה: משרד האוצר מסרב להכיר בצורך להקים ולפתח אזורי תעשייה, מלאכה, שירותים ותעסוקה ביישובים הערבים. סעיף "השקעה בפיתוח תשתיות" מתוקצב בסכום של 158.996 מיליון ₪ ב-2017 וסכום של 173.066 מיליון ₪ ב-2018 (תקנה מס' 1001).

החלטת הממשלה 922 לא מביאה בשורה ליישובים הערבים בתחום זה ומשאירה אותם תלויים בחסדי מענקי האיזון. במצגת שהוצגה בוועדת הכספים של הכנסת בתאריך 31.1.2017 על ידי הרשות לפיתוח כלכלי של יישובי המיעוטים, נרשם שבשנת 2017 יוקצה סכום של 70 מיליון ₪ בהרשאות לרשויות מקומיות או חברות

מנהלות לפיתוח או הסרת מטרדים, וזאת במסגרת החלטת ממשלה מס' 922. למרות ההבטחות, לא קיים תקציב ייעודי להחלטה מס' 922 בספר התקציב.

במהלך פגישת הוועד הארצי לראשי הרשויות הערביות עם צוות הנהלת משרד הכלכלה בראשות שר הכלכלה החדש אלי כהן בתאריך 28.3.2017, הציג ראש מינהל אזורי התעשייה יגאל צרפתי תכנית חדשה בסכום כולל של מיליארד ₪ לפיתוח אזורי תעשייה ביישובים הערבים. אך עדיין לא ברור מאין יבוא התקציב לתכנית, שכלל איננה מוזכרת בספר התקציב. עד כה מסרב משרד האוצר לתקצב את הנושא ועסקים בבעלות ערבית נאלצים לעבור לאזורי תעשייה ביישובים יהודים. כתוצאה ממעבר זה נהנות רשויות יהודיות מהכנסות מארנונה מתעשייה.

סיוע לעסקים קטנים ובינוניים: התקציב בשנה לפי החלטת ממשלה מס' 922 אמור להגיע לסכום של 11.5 מיליון ₪. למרות שההחלטה קבעה שיש להקצות לפחות 17.5% מתקציב הבסיס למעו"ף. בהצעה, התקציב הכולל לתחום זה מגיע ל-422 מיליון בשנת 2018, כך שלא ברור כמה מהסכום מיועד לעסקים באוכלוסייה הערבית.

בנוסף לכך, עד כה עוד לא גובשה תכנית לאומית לשילוב נשים ערביות בתעסוקה.

תקציב הפעילות לעידוד עסקים קטנים ובינוניים מגיע לסכום של 113.517 מיליון ₪ ב-2017, וסכום של 112.522 מיליון ₪ ב-2018 (תקנה מס' 400490).

עידוד תעסוקת אוכלוסיות ייעודיות: בתקציב מוקצה סכום של 152.498 מיליון ₪ ב-2017 וסכום של 174.013 ב-2018 לנושא זה שמתחלק בין אוכלוסיות רבות במדינה כמו האוכלוסייה הערבית, "חרדית, עולים חדשים, אנשים עם מוגבלויות, והורים יחידים". לפי החלטת ממשלה מס' 922, משרד הכלכלה מכין את הקרקע לבניית 21 מרכזי הכוון ביישובים הערבים בעלות של 50 מיליון ₪. בפועל, קיים תקציב של 38.396 מיליון ₪ ב-2017 ו-39.104 מיליון ₪ ב-2018 למטרה זו (תקנה מס' 420121). תקציב המשרד גם כולל סכום של 5.098 מיליון ₪ ב-2017 ו-10.522 מיליון ₪ ב-2018 המתחלק בין האוכלוסיות השונות (תקנה מס' 420123). המשרד מנע מלהזכיר מה סכום התקציב הכלול בסעיף עידוד תעסוקה בחברה הערבית.

מינהל סחר חוץ: לפי החלטת הממשלה, הממשלה מחויבת להקצות 10% מהתקציב של מינהל סחר החוץ לעידוד וקידום יצואנים ערבים. אנו דורשים לממש החלטה זו במלואה.

עידוד העברת מפעלים גדולים ליישובים הערבים: אינטל כחברה המניעה חלק משמעותי מכלכלת המדינה כמו חברות הייטק אחרות פותחת מרכזי פיתוח באזורים מסוימים לאחר משא ומתן עם הממשלה: ההשקעות של אינטל בישראל משמעותיות במיוחד לכלכלת המדינה, החברה מעסיקה כ-10,000 עובדים והיא המעסיקה הגדולה ביותר מבין היצואניות. החברה ייצאה מישראל בהיקף של 3.35 מיליארד דולר ב-2016.

משרד הכלכלה הקציב מענק של 350 מיליון ₪ ב-2017 ו-50 מיליון ₪ ב-2018 לחברה כמו אינטל, אך נמנע מעידוד חברות ענק לעבור ליישובים הערבים. הקמת מפעלים של אינטל בירושלים ובקריית גת (ששודרג בסכום של 6 מיליארד דולר בשנת 2016) התבצעה הודות לתמיכה שהעניק משרד הכלכלה לחברה. המשרד יכול

גם להתנות את קבלת המענק במעבר אחד ממפעלי אינטל ליישוב ערבי כלשהו כמו נצרת.

הממשלה אינה משתמשת בכלים שהיא מעמידה לרשות חברות גדולות כמו אינטל כדי לעודד אותן לעבור ליישובים ערבים. חברות כמו אינטל שזוכות למענקים בסכומי עתק מעדיפות לפעול במתחמים הזוכים להטבות מס, ולכן הן לא עוברות ליישובים ערבים.

משרד הרווחה והשירותים החברתיים

2018	2017	
7,382,655,000	6,877,929,000	תקציב משרד הרווחה

העוני בחברה הערבית מעמיק, כך עולה מדו"ח הביטוח הלאומי לשנת 2016, כתוצאה מהתעלמות הממשלה. משרד הרווחה לא מעורב בהחלטה 922 למרות המצוקה החברתית הקיימת ביישובים הערבים. כ-53.3% מהאזרחים הערבים חיים מתחת לקו העוני לעומת 13% מהאזרחים היהודים במדינה. המחסור בתקני עובדים סוציאליים ובמבנים מותאמים להענקת שירותים חברתיים לא מטופל. בעקבות המלצות וועדת אלאוף הוקצה תקציב להקמת מרכזי זכויות וסיוע למשפחות שחיות מתחת לקו העוני. הסכום שהוקצה למטרה זו מאפשר ליווי וסיוע פרטני ל-20 משפחות בכל יישוב, מרכזי הזכויות אמורים להעניק שירות למאות, עשרות אלפים נותרים ללא מענה.

מבדיקה שערך מרכז מוסאוא לרשימת היישובים עולה שיישובים ערבים קטנים לא שולבו בתכניות המאבק בעוני. מתברר שהיישובים שלא תוקצבו בתוכניות נושמים לרווחה כולם יישובים ערבים:

ביר אל-מכסור
כסרא-סמיע
אל-בטוף
ראמה
בני עייש
שעב
יאנוח-גית
ג'ולס
חורפיש
פקיעין (בוקיעה)
סאג'ור
כפר כמא
ג'סר א-זרקא

האבטלה והעוני פוגעים בחברה הערבית, וכמובן שמשפיעים באופן שלילי על הצמיחה הכלכלית ברמה הלאומית. לא ניתן יהיה לראות את פירות הצמיחה כתוצאה מהחלטה 922 ללא יישום מלא וללא טיפול ממוקד בתחלואי החברה הערבית בתחומי העוני, האלימות והחוסן החברתי.

מדו"ח העוני של המוסד לביטוח לאומי בשנת 2015, ודו"ח העוני האלטרנטיבי של ארגון "לתת" בשנת 2016, עולה ששיעור העוני ואף הרעב באוכלוסייה הערבית עלה בשנים האחרונות. שיעורי עוני כה גבוהים, ובמיוחד בקרב האוכלוסייה הערבית הם אלו שקידמו את מדינת ישראל לראש רשימת העוני והאי-שוויון בקרב מדינות ה-

OECD. למרות זאת, משרד האוצר לא הקצה תקציבים להגברת הביטחון התזונתי בתקציב 2017-2018.

תופעת העוני גוברת בקרב האוכלוסייה הערבית ממספר סיבות עיקריות :

מצוקת הדיור ביישובים הערבים : מצוקת הדיור נובעת מכך שהממשלה לא קידמה במשך שנים תכניות מתאר ביישובים הערבים. בעקבות כך נוצר מחסור בפתרונות דיור מתאימים ביישובים הערבים, עשרות אלפי משפחות נאלצות לבנות ללא היתר, סופגות קנסות והוצאות משפטיות שמעמיקות את מצוקתן.

המערכת הפיננסית המצומצמת ביישובים הערבים והיעדר בנקים וליווי פיננסי מתאים מקשים מאוד על קבלת הלוואות ומשכנתאות לרכישת דירות באוכלוסייה הערבית.

תעסוקת נשים וצעירים : עיקר מצוקת התעסוקה ביישובים הערבים נובעת מאפליה תעסוקתית והיעדר הזדמנויות לנשים וצעירים. דבר נוסף אשר משפיע על יכולת הנשים הערביות להיכנס לשוק העבודה היא העובדה שהממשלה אינה מממנת בניית מעונות יום , בניית אזורי תעשייה והנגשת התחבורה הציבורית לכל היישובים הערבים.

מעונות יום : משרד הכלכלה לא שינה את מנגנון התקצוב במעונות יום, כ-40 יישובים סיימו הליך תכנון לבניית מעונות יום. כתוצאה מהמחסור במעונות יום תקינים חלקם של הילדים הערבים בסבסוד ילדים במעונות יום העומד בשנת 2016 על כ-5.1 מיליארד ₪ קטן.

עיקרי התקציב לשנים 2017-2018 כולל יישום נוהל תקצוב חדש לבינוי מעונות יום חדשים שאמור לעזור בהתגברות על החסמים הבירוקרטיים. לפי החלטת ממשלה מס' 922, סכום ההקצאה המיועד לאוכלוסייה הערבית יהווה 25% מהתקציב הכולל למטרה זו, אך מסמך התקציב אינו מפרט את אופן חלוקת התקציבים לבינוי מעונות יום. התקציב הכולל למטרה זו מגיע לסכום של 181.175 מיליון ₪ בשנת 2017 וסכום של 81.175 מיליון ₪ בשנת 2018 (תקנות מס' 410110/410112/410114).

להלן רשימת היישובים להם אושרו תקציבים למעונות יום :

שם רשות	סכום	מס' כיתות
מ.מ. גייסר אל זרקא	4,069,334	4
מ.מ. גילגוליה	3,108,000	3
מ.מ. גוש חלב	989,333	1
מ.מ. טורעאן	10,808,000	9
מ.מ. כאבול	3,528,000	5
מ.מ. כסיפה	2,996,000	3
מ.מ. מזרעה	2,034,666	2

שם רשות	סכום	מס' כיתות
מ.מ. נחף	3,612,000	3
מ.מ. סאג'ור	3,668,000	3
מ.מ. עין מאהל	3,668,000	3
מ.מ. ערערה	7,224,000	6
מ.מ. פסוטה	3,388,000	3
מ.מ. תל שבע	9,240,000	9
עיריית כפר קאסם	3,080,000	3
עיריית סחנין	6,720,000	6
עיריית שפרעם	6,608,000	6
סה"כ	74,741,333	69

סיוע לנזקקים: בהיותה מדינת רווחה, ממשלת ישראל והמוסד לביטוח לאומי חייבים לקחת אחריות על הנזקקים והמשפחות הנמצאות מתחת לקו העוני, ולספק קצבאות סיוע מתאימות לנזקקים. אנו רואים שהסיוע שניתן לנזקקים הולך וקטן מתקציב לתקציב. יש לציין שהתקציבים לביטחון תזונתי מוענקים לעמותות הפועלות ביישובים חרדים ויהודים בלבד.

יוקר המחיה: שמשפיע לא רק על האזרחים הערבים אלא על כלל האוכלוסייה במדינה, אך מכביד במיוחד על האוכלוסייה הערבית מפאת היותה סובלת שנה אחרי שנה מההזנחה של המדינה, האמונה על פיתוח תשתיות מתאימות ביישובים הערבים ועל הפיתוח הכלכלי בכלל.

הפערים בבריאות: קיים פער של 3.9 שנים בשיעורי תמותת התינוקות בין האוכלוסייה היהודית והערבית, שיעורי תחלואה ותמותה גבוהים באוכלוסייה הערבית, גם כתוצאה מהמחלות בקרב האוכלוסייה כמו סכרת וקדחת מלטה. בעקבות כך קיימת ירידה תמידית בתוחלת החיים של גברים ערבים שהגיעה עד 76.9 שנים. האזרח בפריפריה משלם על שירותי בריאות יותר מכל אזרח אחר. גם מעבדות ומרפאות מומחים מרוחקת מהיישובים הערבים, דבר הגורם לתחלואה גבוהה ועלויות טיפול גבוהות.

חוק האזרחות: חוק האזרחות (2003) משפיע רבות על תנאי החיים של עשרות אלפי משפחות, הוא מפריד משפחות ומונע מהן להתפרנס בכבוד. קורבנות חוק האזרחות מנועים מלעבוד, לנהוג ברכב, ועלויות הביטוח הרפואי והטיפול המשפטי מכבידים עליהם ופוגעים בסיכוייהם להתפרנס בכבוד.

בתקציב 2017-2018 קיימים מספר של סעיפים תקציביים המיועדים לחברה הערבית כגון: תכניות רווחה למגזר הבדואי בשווי 5 מיליון ₪ כל שנה (תקנה מס' 101312), מקלטים לנשים מוכות כולל שלושה במגזר הערבי בשווי 20.165 מיליון ₪

ב-2017 ו-27.215 מיליון ₪ ב-2018 (תקנה מס' 102510) ותכניות פיתוח במגזר הדרוזי והצ'רקסי בשווי 24.975 מיליון ₪ בהרשאה להתחייב כל שנה (תקנה מס' 121202).

הממשלה חייבת לקחת אחריות על הטיפול בעוני וברעב בכלל, כולל ביישובים הערבים. לשם כך גובשו מספר דרישות תקציביות מתקציב 2017-2018:

- ביטול שיטת המאצ'ינג במימון עובדים סוציאליים
- הרחבת תוכניות המאבק בעוני, כולל הקמת מרכזי עוצמה, מרכזי זכויות וטיפול פרטני במשפחות המוחלשות.
- העמקת השירותים לטיפול בקשישים
- העמקת השירותים לטיפול בנערות ונשים במצוקה
- העמקת השירותים לטיפול בקבצנים וניצול ילדים
- הרחבת השירותים לשיקום אסירים ושילובם בקהילה
- יישום תכנית להקמת לשכות רווחה, במקום אלה השכורות.
- טיפול בגורמים לעוני: פתרונות דיור, תעסוקת נשים וצעירים, סיוע לקורבנות חוק האזרחות בתעסוקה וביטוח בריאות, הקמת אזורי תעשייה.
- פיתוח כלים לליווי פיננסי למשפחות במצוקה, כולל הלוואות לדיור.

משרד הבינוי והשיכון

2018	2017	
269,734,000	270,361,000	תקציב משרד הבינוי והשיכון
2,720,705,000	2,621,150,000	תקציב מענקי בינוי ושיכון
2,145,688,000	1,906,823,000	תקציב השיכון
5,136,127,000	4,798,334,000	סה"כ התקציב של משרד הבינוי והשיכון

תכנון שכונות חדשות: משרד השיכון החל ליישם תוכנית לפיתוח שכונות חדשות ביישובים הערבים. 15 יישובים נבחרו לקידום תוכניות אסטרטגיות, שאר היישובים יקבלו תקציבים ממוקדים. התקציבים שהוקצו לא יאפשרו פתרון למצוקת הדיור ביישובים הערבים. משרד הבינוי והשיכון אמור להקצות סכום של כ-105 מיליון ₪ כל שנה למשך 5 שנים על מנת לעמוד בהתחייבות זו. התקציב הנוכחי מקצה סכום של 64.584 מיליון ₪ "לתשתיות לבנייה חדשה וביצוע ישיר במגזרי המיעוטים" בשנת 2017, כלומר 61% בלבד מהתקציב שהוגדר. אך בשנת 2018 התקציב המוקצה לאותה מטרה מגיע לסכום של 106.584 מיליון ₪ (תקנה מס' 0203) וזאת אם התקציב אכן ימומש במלואו.

מוסדות ציבור: לאחר חמש שנים שמשרד השיכון לא תיקצב בינוי מוסדות ציבור נוצר מחסור גדול במתחמים מתאימים לפעילות תרבותית קהילתית חברתית. תכנית רב-שנתית שגובשה לנושא זה תוקצה במסגרת החלטת 922 בסכום של 700 מיליון ₪ בשנים 2016-2020. הסכום המיועד לתכנית לא יסגור את הפער הקיים, לרבות בגרעיני היישובים הותיקים ובשכונות החדשות שאמורות להיבנות.

הסעיף התקציבי מס' 0304 מתמצת את התקציבים המיועדים ליישובים הערבים בתחום פיתוח התשתיות ומוסדות הציבור. הסעיף כולל תקציבים למוסדות ציבור בשווי 45.640 מיליון ₪ בשנת 2017 ו-61.905 מיליון ₪ ב-2018. תקציב פיתוח התשתיות מגיע לסכום של 21.610 מיליון ₪ ב-2017 וסכום של 38.745 מיליון ₪ ב-2018. סכומים אלו אינם תואמים את הסכום שנקבע לשנים 2017-2018 לפי החלטה מס' 922.

תכנון ורישום נכסים: האפליה התכנונית, רבת השנים, גורמת למחסור בעתודות קרקע, פוגעת בבנייה המוסדרת, פוגעת בתשתיות תחבורה וביוב ויוצרת חוסר ניצול של תקציבי פיתוח. בעקבות המחאה החברתית והמלצות וועדת טרכטנברג, הממשלה הקצתה תקציב ייחודי למטרה זו. לצערנו, רוב צוותי הניהול והתכנון שנבחרו אינם מכירים את החברה הערבית, את שפתה ואת צרכיה. הבנייה ללא היתר מכבידה על האזרחים, גורמת להם לעבור על החוק, לסבול מצווי הריסה, מרישום פלילי, מקנסות ואף ממאסר בפועל. תיקון חוק התכנון והבנייה, בעקבות המלצות ועדת קמיניץ, שעבר בקריאה שלישית באפריל 2017, יגרום לתסיסה,

במידה ולא ימצא פתרון מידי לצרכי התכנון, הפיתוח ורישום הקרקעות ביישובים הערבים.

תקציב המרכז למיפוי ישראל מקצה סכום של 140 אלף ₪ לרישום זכויות במקרקעין והאצת הרישום בכל שנה בשנים 2017-2018 (תקנות מס' 030102/030103). לא ברור כמה מהסכום הזה מיועד לאוכלוסייה הערבית, אך אל לנו לשכוח שסכום זה די זעום לעומת הצרכים בחברה הערבית.

דיור וולת"מים: מספר יישובים ערבים נכנסו לתהליך וועדות התכנון המהירות ואושרו עבורם תכניות פיתוח גדולות. הכללת היישובים הערבים בתוכניות מהירות תסייע לפתור את מצוקת הדיור, אך בין ההחלטה העקרונית ליישום בפועל קיים פער גדול. לפי מסמכים של משרד האוצר, במספר של יישובים ערבים התחיל מהלך התכנון והבנייה של שכונות ומבני דיור חדשים. בטבלה הבאה נמצאים פרטים על חלק מהיישובים:

מספר יחידות דיור	שטח (דונם)	שם המתחם	יישוב
771	383	-	טורעאן
1400	1100	מתחם דרומי	טורעאן
520	285	-	בסמת טבעון
703	581	-	ביר אלמכסור
570	160	שכונה דרום מזרחית	עילוט
5100	1540	טמרה-דרום	טמרה
1654	455	טמרה-מזרח	טמרה
860	367	איכסאל-שכונה מערבית	איכסאל
4500	1400	אום אל פאחם- עארק אל שבאב	אום אל-פאחם
768	245	שכונה צפונית	מזרעה
2000	1600	שכונה מזרחית	שפרעם
2300	624	מתחם מערבי	טייבה
2500	1800	מתחם צפוני	עראבה
7500	3800	מתחם דרומי	רהט

600	250	מתחם צפוני	אבו גוש
1700	1000	-	פורידיס
1000	680	-	מג'ד אל כרום
1100			ערערה

דיוור ציבורי: תקציב הדיוור הציבורי עומד על סכום של 166.547 מיליון ₪ בשנת 2017 וסכום של 149.883 מיליון ₪ בשנת 2018. סכומים אלו כוללים תקצוב של בתי גיל זהב בסך של כ- 62 מיליון ₪ בשנים 2017-2018. למרות הסכומים המושקעים בתוכנית זו והצורך הגדול בבניית בניינים ומוסדות לגיל הזהב ביישובים הערבים, אין צפי להכללת יישובים ערבים בתוכנית.

דמי פיתוח: במסגרת חוק ההסדרים לשנים 2017-2018, הממשלה מחייבת את הרשויות המקומיות המעוניינות לפתח תשתיות וקרקע לבנייה חדשה, לגבות מבעל הנכס דמי פיתוח בעבור פעולות אלו בהתאם לפרמטרים של צפיפות הבנייה ושיפוע הקרקע. פעולות אלו אמורות להביא להסרת חסמים בקידום בנייה באופן כללי ובמיוחד ביישובים הערבים, מה שיחולל שינוי משמעותי ויתרום לזירוז התכנון והבנייה.

שיקום שכונות: בתקציב קיימים שני סעיפים הכוללים תקציב לשיקום שכונות ביישובים הבדואים והדרוזים בשווי של 5 מיליון ₪ כל שנה (תקנות מס' 030113/030114).

דיוור למשתכן: תוכניות מחיר למשתכן לא גובשו בשותפות עם החברה הערבית. הערים סכנין ונצרת החלו בבדיקת התוכנית, אך אין התקדמות ביישום עד כה. יש לציין שכ- 10% מאזרחי המדינה הערבים מתגוררים ביישובים מעורבים. עד כה לא יועד פרויקט מחיר למשתכן לתושבים הערבים בשכונות המעורבות למרות הפוטנציאל הקיים ביישובים שקולטים עשרות אלפי מחפשי דיוור שעוברים לערים אלה.

משרד הפנים והרשויות המקומיות

2018	2017	
607,925,000	247,300,000	תקציב משרד הפנים
151,102,000	150,983,000	תקציב בחירות ומימון מפלגות
5,002,032,000	5,024,860,000	תקציב הרשויות המקומיות
715,932,000	690,288,000	תקציב רשות האוכלוסין
6,476,991,000	6,113,431,000	סה"כ התקציב של משרד הפנים והרשויות המקומיות

מענקי האיזון: 98% מהרשויות המקומיות הערביות נמצאות בארבעת האשכולות הנמוכים בסולם החברתי-כלכלי לפי נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

לפי תקציב משרד הפנים לשנים 2017-2018, העברות המשרד במסגרת מענקי האיזון לרשויות המקומיות יעמדו על סכום של כ-2.846 מיליארד ₪ בשנת 2017, וסכום של 2.829 מיליארד ₪ בשנת 2018 (תקנה מס' 110101). סכום זה אמור לצמצם את הפערים ההולכים וגדלים בין הרשויות המקומיות. לפי הצעת התקציב, המשרד אמור להוסיף סכום חד פעמי לשנת 2017 של 200 מיליון ₪ לתקציב מענקי האיזון, כמובן שסכום זה אינו מספיק בכלל על מנת לזרז את תהליך צמצום הפערים.

ועדה שדנה בנושא מנגנון תקצוב מענקי האיזון התכנסה רק בסוף ספטמבר 2016. תקציב מענקי האיזון לרשויות הערביות עמד בשנת 2016 על כמיליארד ₪, בסיכום בין וועד ראשי הרשויות הערביות ומשרד האוצר מענק ייחודי בסכום 200 מיליון ₪ ניתן בשנים 2015-2016 עד לגיבוש המלצות הוועדה לבדיקת האפליה במענקי האיזון, אך המלצות אלו לא התפרסמו בשנת 2016 וזה לא הביא לשינוי שיטת התקצוב המפלה את הרשויות הערביות. המלצות הוועדה פורסמו ועוגנו בהחלטת ממשלה מס' 2658 מיום 21.5.2017 ואכן הביאו לשינוי מנגנון תקצוב מענקי האיזון. בפברואר 2017 הוחלט על תוספת תקציב של 400 מיליון ₪ למענקי האיזון. תוספת זו תתחלק בין כל הרשויות המוחלשות.

חיזוק הרשויות הערביות באמצעות הקמת אזורי מלאכה ותעשייה ויצירת הכנסות עצמיות מארנונה, חלוקה הוגנת מהכנסות ארנונה תעשייתית בכלל וארנונה ממשלתית בפרט תמזער את הנזקקות שלהן למענקי איזון. עד להקמת אזורי תעשייה מוסדרים ויישום המלצות פרק "משרד הכלכלה" במסמך זה יש להוסיף לפחות כ-400 מיליון ₪ בשנה למענקי איזון לרשויות הערביות. פסק הדין בעתירה של וועד ראשי הרשויות הערביות נגד אפליית הרשויות הערביות לא מבוצע במלואו.

מענקי הפיתוח: מענק הפיתוח השנתי של משרד הפנים לרשויות הערביות עומד על כ-200 מיליון ₪ לפי החלטה מס' 922. לבקשת ועד ראשי הרשויות הערביות הוחלט

לבקש את אישור ועדת הכספים לאפשר הרשאה תקציבית לשנים הבאות. התחייבות רב-שנתית בסכום משמעותי תאפשר לרשויות הערביות לתכנן פרויקטים אסטרטגיים משמעותיים. רק בסוף אוקטובר אושרה הקצאה של 650 מיליון ₪ בוועדת הכספים. התקציב כולל תגבור מענקי הפיתוח ליישובים הערבים לפי החלטה מס' 922 בסכום של 40 מיליון ₪ בשנת 2017 וסכום של 77.5 מיליון ₪ בשנת 2018 (תקנה מס' 110180). סכומים אלו אינם תואמים לסכומים הנקובים בהחלטת הממשלה, שמקצה סכום של 160 מיליון ₪ בכל שנה למטרה זו.

קיים תקציב נוסף לתגבור מענקי פיתוח לרשויות הדרוזיות בסכום של 13.15 מיליון ₪ בשנת 2017 וסכום של 16.125 בשנת 2018, וזאת לפי החלטת ממשלה מס' 59 (תקנה מס' 110193).

למרות שהחלטה 922 אמורה הייתה להתבצע כבר ב-2016, מתברר שעד כה לא החלו לפתח פרויקטים "מניבי הכנסה" כפי שנקבע בהחלטת התקצוב.

שירותי דת לעדות לא יהודיות: לפי ספר התקציב, תקציב שירותי הדת לעדות לא יהודיות עומד על סכום של כ-73.2 מיליון ₪ בשנים 2017-2018 שמתחלקים כדלקמן: שירותי דת שוטפים – כ-70 מיליון ₪, פיתוח מבני דת – 3.555 מיליון ₪. הצעת התקציב מדגישה שסכום פיתוח מבני דת ובתי קברות גדל והגיע לסכום של 21 מיליון ₪ בהרשאה להתחייב, מהם 11 מיליון ₪ לרשויות הדרוזיות והצירקסיות לפי החלטת ממשלה מס' 959.

היערכות לחירום: נתוני ההיערכות לשעת חירום ביישובים הערבים קשים. הפגיעה באזרחים הערבים בעת מלחמת לבנון השנייה ב-2006 הייתה קשה ביותר: עקב כך שבכפרים ערביים רבים לא הותקנו מקלטים ואזעקות והתושבים הערבים כמעט שלא התפנו מהכפרים והערים, 43% מהאזרחים ההרוגים במלחמה היו אזרחים ערבים (19 מתוך 44). עד היום בחלק גדול מבתי הספר וברשויות המקומיות הערביות לא קיימים מקלטים, ובחלק גדול מהיישובים הערבים אין שירותי כיבוי אש ותוכנית פינוי בשעת חירום כגון בעת מלחמה או רעידת אדמה.

החלטת הממשלה 922 הקצתה לתחום זה 20 מיליון ₪, שעד סוף שנת 2016 לא תוקצבו כלל. ספר התקציב מקצה סכום של 20 מיליון ₪ למטרה זו בשנת 2017 בתיאום עם לוח הזמנים של החלטה מס' 922. אך בשנת 2018 יוקצה סכום של 15 מיליון ₪ בלבד (תקנה מס' 110183).

בדצמבר 2016 פרסם משרד מבקר המדינה את דו"ח המבקר תחת הכותרת "ההיערכות להגנת העורף מפני איום טילים ורקטות". בדו"ח נכתב פרק על מצב ההיערכות לחירום בצפון, ולפיו הפערים בהגנה האזרחית ביישובים בצפון רק הולכים וגדלים. לפיכך, על משרד הפנים להעביר את התקציב הראוי באופן מידי לפני שיהיה מאוחר מדי.

קרן לצמצום פערים בין רשויות מקומיות: בהחלטת ממשלה מס' 1841 מיום 11.8.2016, הוחלט שהממשלה תקים קרן ארנונה ממשלתית מיוחדת לצמצום פערים בין הרשויות המקומיות על פי קריטריונים סוציו-אקונומיים ופריפריאליים. השינוי נמצא בסעיף שמבטיח חלוקה ייעודית של תשלומי הארנונה של הממשלה על בסיס דיפרנציאלי, ולא כמו שהיה בעבר כאשר "ערי העולים" היו מקבלים עדיפות

בנושא זה. עקב היות ההחלטה סעיף ב חוק ההסדרים לשנים אלו, הדיון על ההצעה התקיים בוועדת הכספים של הכנסת ואושר בתאריך 15.12.2016.

התקציב לשנת 2017 כולל סכום של 400 מיליון ₪ למטרה זו, וסכום של 332.677 בשנת 2018. שני הסכומים מופחתים בשנים 2017-2018 לעומת הסכום המקורי של 500 מיליון ₪ (סעיף מס' 12).

*בפרק "השינויים המרכזיים בהצעת התקציב" רשום שמשרד הפנים יקצה תקציבים בסך של 80 מיליון ₪ נוספים בשנת 2017 ובסך של 47,75 מיליון ₪ נוספים בשנת 2018 בהתאם להחלטת הממשלה מס' 922.

רשויות מצטיינות: התקציב לשנת 2017 כולל סכום של 20 מיליון ₪ כמענק לרשויות מצטיינות, סכום זה יגדל ל-35.25 מיליון ₪ בשנת 2018 (תקנה מס' 110182). החלטת הממשלה מס' 922 מקצה סכום של עד 70 מיליון ₪ כמענקים לרשויות מצטיינות.

משרדי המדע הטכנולוגיה והחלל, התרבות והספורט

2018	2017	
311,117,000	295,870,000	תקציב מינהל המדע
1,014,270,000	963,670,000	תקציב מינהל התרבות
146,000,000	139,400,000	תקציב מינהל הספורט
1,471,387,000	1,398,940,000	סה"כ התקציב של משרדי המדע הטכנולוגיה והחלל, התרבות והספורט

מינהל התרבות: בעקבות עתירת מרכז מוסאוא נגד משרד התרבות התחייב המשרד לתגבר את תקצוב התקנה לתרבות ערבית בשנים הבאות. כמו כן התחייב לאפשר גמישות בנגישות לתקנות מקצועיות. בהשוואה לשיעור העלייה בתקציב המשרד בשנים הבאות סך התקציב שיגיע ליישובים הערבים בתחום התרבות לא יעלה על 3%. לצערנו, שופטי בית המשפט העדיפו לא להתערב ולפסוק בעתירה בשלב זה, והסתפקו בהתחייבות המשרד להעלות את ההקצאה לתרבות הערבית. לפי תקציב שנת 2017, משרד התרבות מתגבר את תקנת תרבות ערבית ב-6 מיליון ₪ כל שנה. תקציב התקנה הפועל מגיע לסכום של 23 מיליון ₪ בשנת 2017 וסכום של 29 מיליון ₪ בשנת 2018 (תקנה מס' 420233). לפי החלטת ממשלה מס' 922, המשרד אמור לתקצב "בחינה מערכתית של תקציבי התמיכה במוסדות תרבות" ב-6 מיליון ₪ כל שנה. בנוסף לתקציב זה הרשויות הערביות אמורות לקבל לפחות 20% מתקנת סל"ע לתמיכה בתרבות ברשויות המקומיות.

המחסור האדיר בתשתיות למתקני תרבות (סינמטקים, בתי קולנוע, ספריות ציבוריות, אולמות תרבות וכו') מהווה חסם עיקרי בפני קידום היצירה והצריכה של מוצרי התרבות, ועל כן ישנו צורך מידי לגיבוש ואימוץ תכנית לאומית לקידום הנושאים הנ"ל ע"י איגום משאבים מהמשרדים השונים.

מינהל הספורט: משרד התרבות והספורט יעמיק את פעילות סל הספורט ברשויות המקומיות בסכום של 7.5 מיליון ₪ ב-2017, וסכום של 3 מיליון ₪ ב-2018. החלטת הממשלה מבטיחה סכום נוסף של 10 מיליון ₪ לתגבור הקמת מתקני ספורט בכל שנה.

הפער בשיעור הספורטאים הפעילים יכול לנבוע מכך שתשתיות הספורט ביישובים הערביים נחותות לעומת התשתיות ביישובים היהודים, כך שנוצר חסם כניסה להשתלבותם של ספורטאים ערבים חדשים. בכל הקשור לספורט העממי, מרבית פעילות המנהל נעשית באמצעות תמיכה ברשויות מקומיות, הן בפעילויות ספורט שוטפות והן בתמיכה בשיפוץ מגרשי ספורט עירוניים קיימים. בכל הקשור להקצאות אלה מתעוררים שני חששות מרכזיים לאפליה תקציבית של היישובים הערבים:

1. תמיכה בפעילויות ספורט שוטפות : התמיכה נעשית בכפוף למילוי מספר טפסים ממחושבים ולאישורו של מפקח מטעם המשרד שאכן הפעילויות התקיימו בפועל. בעקבות חסמי ידע ונגישות למחשוב מתקשות הרשויות הערביות לפנות למשרד התרבות והספורט לקבלת התמיכה המגיעה להן לפעילויות השוטפות.

2. שיפוץ מתקני ספורט קיימים : התמיכה נעשית באמצעות קול קורא שיוצא לרשויות מקומיות המבקשות לשפץ מתקן ספורט הנמצא בשטחן. התמיכה נעשית במנגנון של מאצינג, כך שככל שמספר הרשויות שזוכות בקול קורא עולה, אחוז המימון הנדרש מהן עולה. כיום המשרד מאפשר לרשויות בדירוג סוציו-אקונומי 1-6 לגשת לקול הקורא האמור. בפועל, רשויות רבות זוכות בקול קורא כך שהן נדרשות לאחוז מימון עצמי גבוה המהווה חסם בפני רשויות ערביות.

מינהל המדע: פעילות מינהל המדע ביישובים הערבים שולית ביותר. התמיכה שניתנת למרכזי המדע ביישובים הערבים אינה גדולה ועד כה לא מאפשרת הצמחת תשתית מחקר מדעי ראוי.

משרד התחבורה והבטיחות בדרכים

2018	2017	
442,333,000	414,287,000	תקציב משרד התחבורה
18,102,513,000	17,638,635,000	תקציב פיתוח התחבורה
41,994,000	41,994,000	תקציב מימון נמל חדרה
18,586,840,000	18,094,916,000	סה"כ התקציב של משרד התחבורה והבטיחות בדרכים

משרד התחבורה מנציח את הפערים, בניגוד להצהרות, ההשקעות שהוא מתכנן לבצע בכבישים בינעירוניים ובתשתיות ביישובים הערבים עצמם בארבע השנים הקרובות מזעריות בהשוואה לפערים ולצרכים.

התחבורה הציבורית (תח"צ): מניתוח שנערך ופורסם בדוח TASK, בשנת 2015, עולה כי רק 8% מהאזרחים הערבים זוכים בסובסידיה הממשלתית הניתנת לתחבורה ציבורית ואשר נאמדת בכ-6.2 מיליארד ₪. לפי התקציב של משרד התחבורה, קיים פער אדיר בין רמת שירותי התח"צ ביישובים הערבים לבין רמת שירותי התח"צ במדינה בכלל, תושב יהודי מקבל במוצע פי 2.5 שירותי תח"צ מתושב ערבי. החלטת הממשלה תוסיף בכל שנה רק 100 מיליון ₪ להרחבת התחבורה הציבורית ביישובים הערבים. כ-30 יישובים ייאלצו לחכות לשנים הבאות כדי להיות מחוברים לקווי תחבורה ציבורית.

קווי הרכבת לשדרות, דימונה, עפולה ובית שאן הוקמו משיקולים פוליטיים לא כלכליים ומפלים. המשרד מקדם רכבת לקרית שמונה, אך הערים הסמוכות לקווים שהוקמו כמו נצרת ואום אל-פאחם נותרו מחוץ לתכנון. משרד האוצר, שמבין שהכדאיות הכלכלית של הקווים לבית שאן ודימונה קטנה, היה מוכן לסבסד נסיעות חינם למספר שנים ליישובים אלה. רק לאחרונה החל משרד התחבורה לדון בקו רכבת קלה לנצרת. גם פריסת התחנות של קווי הרכבות מעלה חשד לאפליה מכוונת. תקציב פיתוח קווי רכבות כבדות עומד על סכום של 1.7 מיליארד ₪ ב ותקציב חיבור היישובים הערבים לרכבות נותר מזערי. כמעט כל התחנות הוקמו ביישובים יהודים, וההכנסות מארנונה ושירותים נלווים נותרו ביישובים יהודים.

כבישים עירוניים: לפי החלטת הממשלה המשרד מקצה רק 220 מיליון ₪ מתוך 2,1 מיליארד לכבישים עירוניים בשנים 2017-2018 למרות המצוקה שקיימת, לרבות בגרעיני היישובים הערבים. סכום זה לא יאפשר חיבור יעיל של שכונות לתחבורה ציבורית, והפער ימשיך להתרחב בהשוואה לתחבורה עירונית ביישובים היהודים.

כבישים בינעירוניים: למרות הקושי להגדיר את חלוקת התקציבים של הכבישים הבינעירוניים, הנוסע בכבישים המקשרים בין יישובים ערבים חש את הפער בתשתיות. המחיר הכבד שמשלמת החברה הערבית במעורבות בתאונות דרכים מקורו, בין היתר, בכבישים בינעירוניים משובשים. כל הניסיונות לדרוש שילוב

פרויקטים בין יישובים ערבים בנתיבי ישראל נתקל בסחבת. לנושא זה הוקצה בשנת 2016-2017 סכום של כ-100 מיליון ₪ שנותן מענה לכביש אחד בלבד. החלטת הממשלה מבטיחה הקצאה של 200 מיליון ₪ תוך 5 שנים לנושא זה, אך כמובן שסכומים אלו אינם מספיקים כלל, במיוחד כאשר התקציב הכולל של פיתוח כבישים בינעירוניים בתקציב מגיע לסכום של 4,1 מיליארד ₪ ב-2017 וסכום של כ-4,3 מיליארד ₪ ב-2018. היישובים הערבים יקבלו רק קרוב ל-5% מתקציב הפיתוח בשנים הבאות.

התקציב של הרשות לבטיחות בדרכים יעמוד על סכום של 87.103 מיליון ₪ בשנת 2017 וסכום של 86.706 מיליון ₪ בשנת 2018, אך אין כל פירוט בהצעת התקציב לגבי התקציבים המיועדים לאוכלוסייה הערבית, שכידוע היא האוכלוסייה בעלת רמת הפגיעות הכי גבוהה מתאונות הדרכים במדינה.

משרד הבריאות

2018	2017	
35,454,434,000	33,129,624,000	תקציב משרד הבריאות
665,422,000	1,112,883,000	תקציב הפיתוח
10,326,132,000	10,165,905,000	תקציב בתי החולים הממשלתיים
46,445,988,000	44,408,412,000	סה"כ תקציב משרד הבריאות

לפי התקציב, ההוצאה הציבורית בתחום הבריאות אמורה לגדול בשיעור של 8% בשנת 2017, ובשיעור של 4% בשנת 2018. למרות הגידול בתקציב בשנים הבאות, אין שום תקציבים ייעודיים לאוכלוסייה הערבית בתקציב, לפיכך הפער הניכר בבריאות לא יקטן ולא יישמר, אלא יגדל.

המשרד לא מיישם את הדוחות שהצביעו על אי שוויון בשירותי הבריאות וגורמים לשיעורי תחלואה ותמותה גבוהים יותר ביישובים הערבים. בהחלטת הממשלה 922 ובתקציב המשרד לשנת 2016 אין שינוי במנגנוני התקצוב של המשרד. **החלטת הממשלה 922 הפקירה תחום חברתי כל כך חשוב אשר משפיע על כל היבטי החיים כמו הבריאות.**

מרכז מוסאוא דורש סגירת פערים בשירותי בריאות, בדיקות גנטיות, פריסת אמבולנסים וניידות טיפול נמרץ והקמת מרפאות טיפות חלב, לרבות ביישובים לא מוכרים בנגב.

להלן כמה מהבעיות העיקריות שהאוכלוסייה הערבית סובלת מהן בתחום הבריאות:

תמותת תינוקות: שיעור תמותת התינוקות בישראל עומד על 3.3 לאלף לידות חי. בקרב יהודים השיעור עומד על 2.4 ובקרב הערבים על 6.4. הסיבה המובילה היא מומים מולדים, שניתן לגלות בבדיקות גנטיות. משרד הבריאות החליט דווקא לצמצם אותן. מרכז מוסאוא עתר נגד החלטת משרד הבריאות והעתירה תלויה ועומדת בפני שופטי בג"צ, בהמתנה לשינוי בעמדת משרד הבריאות.

שיעורי התמותה: שיעורי התמותה הגבוהים מושפעים מגורמים חברתיים כלכליים, וניתנים לצמצום במידה ניכרת על ידי שימוש ברפואה מונעת, שינוי בסגנון חיים ובתנאים הסביבתיים. השיעורים הגבוהים ביותר של תמותה נמצאים ביישובים אעבלין, ג'סר אזרקא, פורידיס וקלנסווה. במרכז הארץ היישובים עם שיעורי תמותה גבוהים הם טייבה, טירה ולוד, יישוב עם אוכלוסייה מעורבת. ביישובים כסיפה, ערעה, רהט ושגב שלום נצפים העומסים הגדולים ביותר בטיפות החלב ברחבי הארץ.

תוחלת חיים: נמשכת הירידה בתוחלת החיים של גברים ערבים מ-78.0 בשנת 2013 ל-77.2 בשנת 2016, והיא הכי נמוכה במדינה.

מחלות ייחודיות – סכרת וקדחת מלטה: שיעורי התחלואה הגבוהים בנפה הצפונית מוסברים על ידי הרכב האוכלוסייה הערבית המאופיינת בשיעורי סוכרת גבוהים יותר, שמושפעים גם מהמצב הסוציו אקונומי העגום של היישובים הערבים כפי שהוצג בכנס להתמודדות לאומית עם האי-שוויון בבריאות שהתקיים בדצמבר 2016. ביישובים הערבים קיימת בעיה ייחודית של צריכת מוצרי חלב מעדרים שלא נמצאים בפיקוח. בכל שנה נרשמים מקרים רבים של מחלת קדחת מלטה. חוסר המודעות למחלה ולדרכי מניעתה דורשת טיפול.

מחסור בפסיכולוגים: מתוך כ-12,000 פסיכולוגים רק 608 הם ערבים. למרות המחסור משרד הבריאות והמועצה להשכלה גבוהה אינם מסייעים בלמידה ובהתמחות.

תקציב מצומצם לסגירת פערים בבריאות: החל משנת 2014 חולקו על ידי המשרד תמיכות בסך 10 מיליון ₪ לצמצום פערים חברתיים וגיאוגרפיים. בשנים 2015-2016 גובשו ופורסמו קריטריונים לחלוקת 20 מיליון ₪. לא ברור אם כספים אלה חולקו, בכל מקרה מדובר בתקציב קטן בהשוואה לצרכים ולפערים בשירותי הבריאות. בשנת 2016 פעל משרד הבריאות לגבש תוכנית עבודה רב-שנתית 2017-2020. יש לפעול לשילוב אנשי צוות ערבים בגיבוש התוכנית העבודה. כמו כן יש לוודא שצוותי מומחים יוזמנו לדיונים לגיבוש התוכנית. עם זאת, עד כה לא היו פרסומים מצד משרד הבריאות לגבי התקדמות גיבוש התוכנית, ואין שום זכר לתוכנית רב-שנתית בהצעת התקציב.

קיים צורך בין היתר ב :

- הרחבת שירותי מרפאות מומחים ביישובים הערבים.
- הקמת בתי חולים, מרכזי אשפוז יום ביישובים ערבים גדולים.
- העמקת הנגישות לשירותי רפואת חירום בשכונות השונות.
- תגבור תקציב המודעות ותוכניות מניעה בשפה הערבית.
- הקמת מרפאות מונגשות תרבותית ולשוניים לנשים בהריון ולאנשים עם צרכים מיוחדים ביישובים מוכי תחלואה.

משרד החקלאות ופיתוח הכפר

2018	2017	
61,319,000	65,812,000	תקציב הרשות לפיתוח והתיישבות הבדואים בנגב
17,462,000	23,235,000	תקציב היחידה לשילוב האוכלוסייה הבדואית בנגב
1,827,456,000	1,830,774,000	סה"כ תקציב משרד החקלאות

משרד החקלאות הוא דוגמה בולטת לאפליה המערכתית נגד המגזר החקלאי הערבי. משרד זה מעביר למעשה מענקים לחקלאים יהודים שחיים במושבים ובקיבוצים ובהתנחלויות. פחות מאחוז מתקציב המשרד מגיע לחקלאות הערבית. מנגנוני חלוקת הקצבות המים, מכסות הביצים, ענף החלב וענף הצאן נועדו לשמור על מונופול של ארגוני החקלאים היהודים בגליל, בנגב ובשטחים הכבושים שנהנים ממענקים שעוברים אליהם באמצעות ארגונים שפועלים על טהרת היהודים.

החלטת הממשלה 922 התעלמה כליל מהאפליה המערכתית הקיימת במשרד זה, והמשרד אינו מתכוון לשנות את מנגנוני התקציב, למרות הפוטנציאל הטמון בחקלאים הערבים. יש לציין שתחום זה מוחזק בידי יהודים, אך רוב כוח האדם המועסק בו הינו עובדים זרים, ופולסטינים אזרחי ישראל ותושבי השטחים.

הנגב והכפרים הלא מוכרים: הממשלה אישרה ביום 11.8.2016 החלטה לפיה משרד החקלאות יגיש עד סוף ספטמבר תכנית רב-שנתית לפיתוח חברתי כלכלי של היישובים הערבים בנגב. שר החקלאות, אורי אריאל, שמעולם לא הסתיר את העוינות שלו כלפי היישובים הלא מוכרים בנגב מקדם הריסת בתים. הממשלה קיבלה שתי החלטות מס' 1877 מיום 11.8.2016 והשניה מס' 2397 ביום 12.2.2017 לפיתוח היישובים הערבים בדואים בנגב. עיקר התקציבים מיועדים לכפרים המוכרים, הממשלה תתגבר את המאמצים לפנות את הכפרים הלא מוכרים. הרשות לפיתוח והתיישבות הבדואים בנגב, שהוקמה כדי לפנות את הכפרים הלא מוכרים, עברה בשנת 2014 ממשרד ראש הממשלה ונמצאת כעת במשרד החקלאות, היא אמונה על מימוש תכנית החומש לפיתוח חברתי וכלכלי של הבדואים בנגב לפי החלטת ממשלה מס' 3708.

לפי נתוני משרד החינוך: יותר מ-5200 תלמידים, בגילאי 3-5 ועוד אלפי תלמידים בגילאים 5-18 נמצאים בלי מסגרת חינוכית ראויה בכפרים הבלתי מוכרים, ובכך מונעים מההורים לממש את חוק חינוך חובה.

משרד המשפטים

2018	2017	
3,500,512,000	3,358,101,000	תקציב משרד המשפטים
80,060,000	80,060,000	תקציב הפיתוח של משרד המשפטים
3,580,572,000	3,438,161,000	סה"כ תקציב משרד המשפטים (מליארד שקל)

רישום מקרקעין: האגף לרישום והסדר המקרקעין במשרד מתקצב לפי הצעת התקציב בכ-37.8 מיליון ₪. תוכנית של משרד המשפטים ואגף המקרקעין שפורסמה בשנת 2016 מקצה תקציב של 5 מיליון ₪ על מנת להכשיר עורכי דין מטעם משרד המשפטים שיובילו תהליך של רישום מקרקעין ביישובים הערבים. זאת לאור העובדה שביישובים הערבים רוב האדמות והנכסים עוברים בירושה מאב לבן, ורישום המקרקעין לעתים קרובות לא מתבצע כראוי, או לא מתבצע בכלל. תוכנית זו באה על מנת לפתור בעיה זו ולהסדיר את רישום המקרקעין והנכסים ביישובים הערבים. בכל זאת, עד כה לא פורסמו פרטים אודות התקדמות התוכנית ולא התחיל תהליך הכשרת עורכי הדין. תוכנית זו אינה מוזכרת כלל בתקציב משרד המשפטים.

בתי הדין השרעיים והדרוזיים: לפי התקציב, בתי הדין השרעיים והדרוזיים מתקצבים בסכום של כ-24 מיליון ₪ בשנת 2017, וסכום של כ-26 מיליון ₪ בשנת 2018. התרחש קיצוץ בתקציב בתי הדין אחרי שבשנת 2016 בתי הדין תוקצבו בכ-30.5 מיליון ₪.

המשרד לשוויון חברתי והרשות לפיתוח כלכלי של מגזר המיעוטים

2018	2017	
24,631,000	24,571,000	תקציב הרשות לפיתוח כלכלי של מגזר המיעוטים
177,000,000	177,000,000	תקציב קרן "אל-בואדר"
15,000,000	15,000,000	קרן מלגות לסטודנטים ערבים
320,431,000	287,559,000	סה"כ תקציב המשרד לשוויון חברתי

"הרשות לפיתוח כלכלי של מגזר המיעוטים", שהוקמה במשרד ראש הממשלה בשנת 2007, הועברה על ידי הממשלה למשרד לשוויון חברתי שבראשות השרה גילה גמליאל. הרשות אמורה להציע מדיניות לממשלה בכל הנוגע לפיתוח כלכלי של האוכלוסייה הערבית, לקדם תוכניות ופרויקטים ולעקוב אחרי יישום החלטות ממשלה הנוגעות לנושא. הרשות גם מובילה פרויקטים כלכליים כמו קרן ההשקעות "אל-בואדר" וקרן מלגות לסטודנטים ערבים.

לפי תקציב הרשות לפיתוח כלכלי היא קיבלה תוספת תקציב בשנים 2017-2018 בסך של כ-3 מיליון ₪. מרכז מוסאוא מציע לקדם חקיקה בעזרת חברי הכנסת על מנת להסדיר את מעמדה של הרשות לפיתוח כלכלי.

קרן "אל-בואדר": הכוונה בהקמת "אל-בואדר" ("ניצנים") הייתה ברורה: להרחיב את התעשייה הערבית המסורתית והחדשה, לייצר מקומות עבודה ולצמצם פערים כלכליים מול המגזר הכללי. הממשלה התחייבה להשקיע 80 מיליון ₪ בקרן שתנוהל על ידי גורם פרטי מתחום ההון-סיכון, שתגייס לכל הפחות סכום זהה, ותנהל את תהליכי ההשקעה באופן זהה לפעילות בשוק הפרטי: היא תמצא חברות בעלות פוטנציאל, תשקיע בהן במהלך חמש השנים הראשונות (ובחמש שנים נוספות תעשה השקעות המשך), והיא ומשקיעיה יקבלו את ההשקעה בחזרה, וברווח, בדמות אקזיטים. על אף שמדובר בהתנהלות רגילה ומוכרת בעולם ההון-סיכון, הרי שהקרן הזו הייתה חלוצית וייחודית, משום שזו הפעם הראשונה שהוקמה קרן כזו שפעלה בחברה הערבית בלבד.

במרכז התעניינו 12 קבוצות, אך רק פיטנגו, קרן ההון-סיכון הגדולה בישראל שמנהלת הון בשווי מצטבר של 1.6 מיליארד דולר, עמדה בתנאיו כשגייסה סכום גבוה מן הנדרש. "אל-בואדר" יצאה לדרך כשבקופתה התחייבויות ממשלתיות וממשקיעים בסך 177 מיליון ₪ ורוח גבית חיובית. ראשיה הצהירו כי בכוונתם להשקיע ב-20-30 חברות. כמחצית מהסכום אמור היה להיות מושקע בחברות בוגרות מהתעשייה המסורתית, והיתר בסטארט-אפים טכנולוגיים.

אל מול ההבטחה הגדולה נראה ההמשך שונה במקצת. ההשקה החגיגית של הקרן נשכחה וההשקעות במגזר הערבי ירדו מהכותרות. במארס 2015 הסתיימה תקופת ההשקעות, ומתברר שהתחזית השאפתנית לא התממשה. "אלבואדר" השקיעה בשמונה חברות בלבד, אף אחת מהן לא מהתעשייה המסורתית. סכום ההשקעות של הקרן הסתכם בכ-50 מיליון ₪ – פחות משליש מהסכום שגייסה.

לצערנו, ולמרות הציפיות והאכזבה, לא עשתה הממשלה עבודת הערכה ולמידה מההתנסות. קרנות נוספות הוקמו לאחרונה ע"י יזמים פרטיים ללא ערבויות ומעורבות המדינה. כדי להצמיח את השוק ולאור חוסר ההיכרות של המשקיעים המוסדיים יש לחייב התערבות הרגולטור. חברות רבות, בתוכן חברות הפנסיה, צוברות הון מהחוסכים הערבים, אך מסרבות להיכנס להשקעות ביישובים הערבים. חברות אלו דורשות בטחונות ממשלתיים.

לאור הניסיון והצורך יש לבצע עבודת הערכה מקצועית ליוזמות, ולבחון את הכלים לפתח את שוק ההשקעות החוץ בנקאיות ביישובים הערבים ובמיזמים בבעלות ערבית.

המשרד לפיתוח הפריפריה, הנגב והגליל

2018	2017	
312,713,000	381,120,000	תקציב פיתוח הנגב והגליל
353,121,000	423,721,000	סה"כ תקציב המשרד לפיתוח הפריפריה, הנגב והגליל

המשרד אמון על פיתוח הפריפריה, שכוללת את הנגב והגליל שכחצי מהתושבים בהם הם אזרחים ערבים. לפי התקציב, המשרד אחראי על פיתוח הפריפריה החברתית שכוללת תחומים כמו חינוך לא פורמלי (ראה פרק: "משרד החינוך"), דיור ופיתוח עירוני ותעסוקה. המשרד גם אחראי על יישום החלטת ממשלה מס' 959 שעניינה פיתוח והעצמת היישובים הדרוזיים והצ'רקסיים.

תקציב המשרד בשנת 2016 היה כ-180 מיליון ₪ והוא הוכפל פי 2.5 בהצעת התקציב, כך שהגיע לסכומים המוזכרים לעיל. בהחלטת הממשלה מס' 922 נקבע שהמשרד יקצה סכום של כ-40 מיליון ₪ כל שנה לטובת האוכלוסייה הערבית, כשלפי ההחלטה "שיעור ההקצאה ליישובי המיעוטים מתוך תקציב המשרד לא יפחת משיעורם היחסי באוכלוסיית הנגב והגליל". הסכום שהוקצה לא משקף כלל את כוונת החלטת הממשלה!

מהאגף לפיתוח הנגב והגליל נמסר שהמשרד פועל לטובת מיפוי ושילוט בחברה הערבית, השלמה תקציבית לשיפוץ / בנייה של מבני ציבור, פיתוח תיירות על פי נושאי עניין – בחברה הערבית והבדואית והדרוזית, נושאים הקשורים לחינוך בלתי פורמלי בחברה הדרוזית והצ'רקסית וכן נושאים הקשורים למענקי מחקר ופיתוח מנהיגות רפואית בגליל. פעולות אלו לא מפורטות בתקציב.

המשרד לביטחון פנים

2018	2017	
17,205,834,000	16,335,432,000	תקציב המשרד לביטחון פנים
453,094,000	492,895,000	תקציב פיתוח של המשרד לביטחון פנים
17,658,928,000	16,828,327,000	סה"כ תקציב המשרד לביטחון פנים

נכון לסוף אוקטובר 2017 נרצחו כ-1260 אזרחים ערבים מאז שנת 2000. שירותי השיטור האזרחי כמעט ולא ניתנים ביישובים הערבים. המשטרה מאפשרת חוסר סדר והתמוטטות פנימית של מערכות שמירת החוק ביישובים הערבים, החל מחוקי התעבורה ועד לחוקי אחזקת נשק בלתי חוקי.

במסגרת החלטת ממשלה מס' 922, המשרד לביטחון פנים אמור לתקצב "תוכנית מערכתית להרחבת פעילות ממשלת ישראל והמשרד לביטחון פנים במגזר הערבי" בסך של כ-100 מיליון ₪ בשנה. כמובן שמדובר בסכום זניח לעומת הצרכים.

ביום 10.4.2016 הממשלה קיבלה החלטה נוספת שמספרה 1402 לפיה אמורים היו להתווסף לפעולות השיטור מיליארד ₪ בשנת 2016. לפי הצעת התקציב, במסגרת התוכנית הרב שנתית החדשה, המשרד לביטחון פנים נותן תקציב תוספתי בסך 246 מיליון ₪ בשנים 2017-2018. מטרת התוכנית באופן כללי לחזק את הפעילות של משטרת ישראל בחברה הערבית וזאת על מנת להביא לחיזוק תחושת הביטחון בחברה.

המשטרה הצהירה שבכוונתה לפתוח 17 תחנות שיטור ביישובים הערבים בשנים הקרובות.

משרד התיירות

2018	2017	
306,388,000	327,918,000	תקציב משרד התיירות
574,820,000	629,620,000	תקציב הפיתוח של משרד התיירות
881,208,000	957,538,000	סה"כ תקציב המשרד לביטחון פנים

החלטת ממשלה מס' 922 מתעלמת מתחום התיירות ביישובים הערביים, שמכיל בתוכו פוטנציאל אדיר לפיתוח הכלכלי של היישובים הערבים, ויכול לתרום רבות למספר תחומי חיים כמו הורדת שיעור האבטלה והגברת הפעילות המסחרית ביישובים הערבים.

בתקציב לא קיימים תקציבים ייעודים לפיתוח תחום התיירות ביישובים הערבים, רוב תקציב המשרד יתמקד בפיתוח התיירות בערי התיירות המרכזיות, ולא הרבה יישאר לפיתוח התיירות בפריפריה, שכוללת את היישובים הערבים.

תחומי ההשקעה הדרושים בענף זה:

1. פיתוח תשתיות פיזיות ביישובים בעלי פוטנציאל תיירותי כמו נצרת, כפר כנא, גיסר אלזרקא, דיר חנא, אום אל-פאחס, סכנין, כאוכב אבו אל-היג'א, דלייה, עוספיא ולקיייה.
 - בניית תשתיות לפיתוח התיירות ביישוב הערבי היחיד הנמצא בסמוך לחופי הים התיכון, גיסר אלזרקא, יישוב בעל פוטנציאל תיירותי גדול מאוד.
 - בשנים האחרונות ניתן להבחין בניצנים של התעוררות בענף התיירות בעיר נצרת. הדבר מחייב צעדים יזומים, לתמיכה בפיתוח העיר העתיקה, בעלת הערך ההיסטורי.
2. הפעלת מערך סיוע להקמת עסקים בתחום התיירות.
3. השקעה בשיווק היישובים הערביים והפיכתם לאטרקציה תיירותית, הן לתיירות פנים והן לתיירות חוץ.
4. מימון תוכניות הכשרה, בעיקר לנשים, לפיתוח עסקי התיירות.

משק המים

2018	2017	
112,371,000	111,449,000	תקציב הרשות הממשלתית למים וביוב
1,015,215,000	976,682,000	תקציב מפעלי המים
1,127,586,000	1,088,131,000	סה"כ תקציב רשות המים

שני האתגרים המשמעותיים במשק המים והביוב באוכלוסייה הערבית הם סיום הליך התיאגוד והנחת תשתיות ביוב, וחיבור למפעלי השבת מי קולחין. לתיאגוד הרשויות חשיבות עצומה בפיתוח משק המים והביוב. במסגרת תקציב ייעול מבנה תאגידי המים והביוב, עיקר הפעילות תתמקד בהמשך תמיכה בצירוף רשויות מקומיות לתאגידי המים והביוב.

החלטת הממשלה 922 הקצתה 150 מיליון ₪ כל שנה להמשך הקצאת מענקי פיתוח תשתיות ביוב. סכום זה לא מספיק, וישובים כמו גיסר אלזרקא ופורידיס, והכפרים הלא מוכרים בנגב, ואף אלה שהוכרו בעשר השנים האחרונות נותרו ללא תקצוב לטיפול בבעיית התיאגוד, והחיבור למכון טיהור.

עיקר התקציב של הטיפול בשפכים יועבר לתאגידי מים וביוב לצורך הקמת תשתיות ביוב ביישובים בדירוג סוציו אקונומי אשכול 1-4, שכולל את רוב היישובים הערבים. תקציב הטיפול בשפכים יעמוד על סכום של כ-532 מיליון ₪ ב-2017, וסכום של כ-521 מיליון ₪ ב-2018.

מקורות

- דוח TASC - תכנית מערכתית לשילוב כלכלי של החברה הערבית באמצעות תיקון עיוותים במנגנוני ההקצאה הממשלתיים, יולי 2016
- תקציב המדינה לשנת 2017 – משרדים רלוונטיים
- תקציב המדינה לשנת 2018 – משרדים רלוונטיים
- החלטת ממשלת ישראל מס' 1539 מיום 21.3.2010.
- החלטת ממשלת ישראל מס' 3708 מיום 11.9.2011.
- החלטת ממשלת ישראל מס' 59 מיום 7.6.2015
- החלטת ממשלת ישראל מס' 4139 מיום 9.8.2015
- החלטת ממשלת ישראל מס' 2365 מיום 21.12.2015
- החלטת ממשלת ישראל מס' 922 מיום 30.12.2015
- החלטת ממשלת ישראל מס' 1402 מיום 10.4.2016
- החלטת ממשלת ישראל מס' 1560 מיום 19.6.2016 "יעדים בתחום החינוך באוכלוסיית המיעוטים".
- החלטת ממשלת ישראל מס' 1559 מיום 19.6.2016 "חיזוק אכיפת דיני תכנון ובנייה".
- החלטת ממשלת ישראל מס' 1877 מיום 11.8.2016
- החלטת ממשלה מס' 397 מיום 12.2.2017
- "התמודדות לאומית עם אי השוויון בבריאות – משולחן השרטוט ליישום בפועל", מנהל תכנון אסטרטגי וכלכלי, משרד הבריאות, טוביה חורב אמה אברבון וניר קידר, 2013.
- אי שוויון בבריאות והתמודדות עמו, מנהל תכנון אסטרטגי, משרד הבריאות, 2013.
- אתר עמותת "רגבים" –
<http://www.haokets.org/tag/%D7%A2%D7%9E%D7%95%D7%AA%D7%AA-%D7%A8%D7%92%D7%91%D7%99%D7%9D>
- חוות בודדים – <http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-3920404,00.html>
- סקר אזורי תעשייה ברשויות המקומיות הערביות בישראל, המרכז הערבי לתכנון אלטרנטיבי, יולי 2007.
- דוח הוועדה הבין משרדית לבדיקת הבנייה ללא היתר, משרד הפנים, ועדת "גזית" 2000.
- המלצות וועדת ה-120 ימים –
<http://mof.gov.il/Releases/Documents/120%20Days%20Report.pdf>
- חוק התכנית הכלכלית תיקוני חקיקה ליישום המדיניות הכלכלית לשנות התקציב 2015 ו-2016 – התשע"ו – 2015.
- חוק התכנית הכלכלית (תיקוני חקיקה ליישום המדיניות הכלכלית לשנות התקציב 2017-2018
- תקציב המדינה לשנים 2017-2018.

- דוח הצוות להתמודדות עם תופעת הבניה הבלתי חוקית:
<http://www.justice.gov.il/Publications/News/Documents/FullIllegalBuildingReport.pdf>
- עתירה 4351/12 מרכז מוסאוא וועד ראשי הרשויות ערביות נגד משרד התרבות.
- עתירה 4321/15 מרכז מוסאוא, עו"ד אורי ענבר, מוראד עמאש ואח' נגד משרד הבריאות.
- עתירה 6223/01, ועד ראשי הרשויות הערביות נגד משרד הפנים.
- בג"ץ 8879/17 מרכז מוסאוא - המרכז לזכויות האזרחים הערבים בישראל (ע"ר) נ' המועצה להשכלה גבוהה והקריה האקדמית אונו
- מדיניות משרד הרווחה לטיפול בעוני, מצגת בוועדת העבודה והרווחה של הכנסת, יולי 2016
- תכנית עבודה 2020-2016, משרד הבינוי והשיכון, החלטת ממשלה 922, יולי 2016.
- משרד הפנים, המשרד לפיתוח הפריפריה, הגנב והגליל ורשות האוכלוסין, משימות ואתגרים 2017-2018, מצגת לוועדת הכספים, 7 בנובמבר 2016.
- משרד התחבורה והבטיחות בדרכים, ביצוע תקציב 2016, תקציב ותכנית העבודה 2017-2018, מצגת לוועדת הכספים נובמבר 2016.
- מכתב מנהל הרשות לפיתוח כלכלי של מגזר המיעוטים למרכז מוסאוא מיום 6.11.2016.
- סיכום ישיבת ועדת היגוי ליישום החלטת ממשלה 922 מיום 19.9.2016, המשרד לשוויון אזרחי.
- דוח הוועדה למלחמה בעוני בישראל, וועדת אלאולף, מוגש לשר הרווחה, 23 יוני 2014.
- הסיפור המוזר של קרן ההון סיכון של חמי פרס, קרן אלבואדר,
<http://www.themarket.com/markerweek/1.2642464>
- מצגת השר לפיתוח הפריפריה, הגנב והגליל בוועדת הכספים, נובמבר 2016.
- מערכת מידע של מרכז מוסאוא בתומי חינוך, רווחה, דיור, תכנון.